

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 7
The 7th STOU National Research Conference

การจัดการที่ดินของชุมชนมุเซอแดงในพื้นที่โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ
ห้วยแม่เกียง ตำบลเมืองนะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

Land Management of Lahu Community of the Royal Highland Agricultural Development Project,
Huay Mae Kieng in Muengna Sub-District, Chiangdao District, Chiang Mai Province

ณัฐกุล ขันทะสอน (Natthakoon Khanthasorn)¹ สิทธิณัฐ ประพุทธินิสาร (Sidthinat Prabudhanitisarn)²
สมพร สง่าวงศ์ (Somporn Sangawong)³

บทคัดย่อ

บ้านห้วยแม่เกียงเป็นชุมชนชาวเขาเผ่ามุเซอแดง (ลาหู่) อยู่ในพื้นที่โครงการฯ ห้วยแม่เกียง ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ตามรูปแบบวิถีชีวิตคนบนพื้นที่สูง ที่ต้องการให้เกิดความยั่งยืน การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนบ้านห้วยแม่เกียง ด้วยจัดการพื้นที่ของโครงการฯ ห้วยแม่เกียง 2) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์ในพื้นที่โครงการฯ ห้วยแม่เกียง ในเชิงนิเวศและเศรษฐกิจ วิธีการศึกษาคือ เลือกพื้นที่การทำเกษตรกรรมในความรับผิดชอบของโครงการฯ ห้วยแม่เกียง (7,730 ไร่) ทำการศึกษาการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2546-2557) โดยแบ่งเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 ก่อนการจัดตั้งสถานีฯ (ก่อน พ.ศ. 2546) ระหว่างดำเนินการ (พ.ศ. 2553) และจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2557) จากนั้นสำรวจรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยการใช้การสำรวจภาคสนามและใช้แผนที่ มีการจำแนกชนิดพืชรายแปลงรวมทั้งการเปลี่ยนแปลงของการใช้ที่ดิน การศึกษานี้ใช้การมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อการศึกษาสถานการณ์ เหตุปัจจัย ที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินในชุมชน ภายใต้การจัดการของโครงการฯ ห้วยแม่เกียง จากการศึกษาการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนบ้านห้วยแม่เกียง พบว่า รูปแบบการใช้ที่ดินก่อนการจัดตั้งโครงการฯ ห้วยแม่เกียง (ก่อนปี พ.ศ.2546) มีการทำเกษตรกรรมแบบไร่เลื่อนลอย ขาดความรู้ ใช้สารเคมีและมีการบุกรุกพื้นที่ป่าเป็นจำนวนมาก ปี พ.ศ.2546-2553 มีการจัดตั้งโครงการฯ ห้วยแม่เกียง ได้จัดสรรที่ดินให้แก่ราษฎรแบบผ่อนผัน และได้ขอคืนพื้นที่บางส่วนเพื่อทำการฟื้นฟูป่า พื้นที่เกษตรกรรมต่อครัวเรือน พบว่าพื้นที่ต่อครัวเรือน มีความเพียงพอต่อการผลิตภาคการเกษตร สัดส่วนมีความเหมาะสม ทำให้ราษฎรสามารถยังชีพได้ ในปี พ.ศ. 2556 พบมีการบุกรุกเพิ่มเติม จำนวน 34 ไร่ ในด้านปัจจัยอื่นๆ ที่มีผลต่อการจัดการของโครงการฯ กับการปฏิบัติของชุมชน พบว่าการเพิ่มขึ้นของประชากร ส่งผลให้ความต้องการพื้นที่ทำกินมากขึ้น พื้นฐานเดิมประกอบอาชีพเกษตรกรรม แต่ก็จำกัดในเรื่องพื้นที่ทำกิน การเพิ่มผลผลิตให้สูงขึ้นมักจะทำได้โดยการขยายพื้นที่ให้มากขึ้น มีการเปลี่ยนรูปแบบการผลิตเน้นเพื่อการค้านั้น เพราะรายได้ไม่เพียงพอกับความจำเป็นในการใช้จ่ายในครอบครัว การเปลี่ยนแปลงในสภาวะธรรมชาติและระดับราคาก็เป็นปัจจัยสำคัญ เป็นต้นเหตุที่ทำให้ภาวะหนี้สินของเกษตรกรสูงขึ้น แต่ในเรื่องของรายได้ต่อครัวเรือนของราษฎรนั้น พบว่าพื้นที่ทำกินต่อครัวเรือนและรายได้ต่อครัวเรือนเฉลี่ยแล้วเพียงพอต่อการดำรงชีพ การสร้างรายได้จากอาชีพเสริมอื่นๆ มีเพียงการจ้างงานจากโครงการฯ ที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ราษฎรได้ การส่งเสริมอาชีพต่างๆ จากหน่วยงานรัฐ ยังไม่ประสบผลสำเร็จเนื่องจากราษฎรไม่สามารถต่อยอดจากการเรียนรู้ได้

คำสำคัญ การจัดการที่ดิน ห้วยแม่เกียง

¹ นักศึกษาหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
natthakoon.k@gmail.com

² ดร. ประจำสาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

³ รองศาสตราจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชามิสาสนเทศ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 7
The 7th STOU National Research Conference

Abstract

Huay Mae Kiang is a community tribe Red Lahu (Lahu) in the project area Huay Mae Kiang. Community use natural resources in the area in the formation of the Highland way of life that need sustainability. This study aims to: 1) study the land use of the Ban Huay Mae Kiang by the management of the project area Huay Mae Kiang 2) factors affecting utilization in the project area Huay Mae Kiang in terms of the ecological and economic. The study is method to select the area of agriculture liability Huay Mae Kiang project (7,730 hectares) to study the use of the space from past to present (2546-2557 BC), the periods were divided into three phases: the first, before the establishment of the station (before 2546 BC), operation (2553 BC) and the present (2557 BC), after that the patterns of land use by using field surveys and maps. There are identification of plants in each field including changes in land use. This study was community participation to study status and the factors affecting land use in the community under the management of the project area Huay Mae Kiang. The study of land use in Ban Mae Kiang found that the pattern of land use before the establishment of the project area Huay Mae Kiang (pre-2546) had shifting cultivation lack of knowledge, using chemicals, and forest invasion in large number during years from 2546 to 2553, there were the establishment of the project area Huay Mae Kiang. Parliament has allocated land to the applicant and has claimed some space to forest restoration. Agricultural land per household found that space per household were sufficient for production agriculture. The proportion is appropriate People can make a living. In the year in 2556 there were more invasive of 34 acres. In other factors affecting the management of the project to the community found that the increase of population affecting the space needs to eat more. Background of population did agriculture but it is limited in arable areas. Increasing productivity to rise was often done by expanding to more areas. There was changing production patterns for trade, because the income was not enough to spend for their families. Changing in natural conditions and price were important factors, which was the cause of the incurring debt of farmers. But in terms of income per household of the people, it found that the area of arable per household and the average household income were sufficient to live on. The revenue from other professions, there are only employed by the project that can generate revenue for administering it. Promoting careers in the public sector, yet unfulfilled due to representatives could not extend from learning.

Keywords: Land management, Huay Mae Kiang

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 7

The 7th STOU National Research Conference

บทนำ

ปัจจุบันได้เกิดสภาพความเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในบริเวณลุ่มน้ำแม่น้ำปิงตอนบน โดยพื้นที่บริเวณป่าต้นน้ำถูกบุกรุกเปลี่ยนเป็นพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย ส่งผลให้เกิดปัญหาทางด้านทรัพยากรป่าไม้ลดลงอย่างมาก อีกทั้งปัญหาทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิง เช่น ปัญหาการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง และปัญหาอุทกภัยในฤดูฝน ในอดีตลุ่มน้ำปิงเคยประสบปัญหาน้ำท่วมในเขตชุมชนหลายครั้ง เช่น ปี พ.ศ.2538 ในปี พ.ศ.2545 ได้เกิดเหตุการณ์ฝนตกหนักในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำปิง เป็นเหตุให้เกิดปริมาณน้ำหลากในแม่น้ำปิงลำน้ำสาขาไหลเข้าท่วมพื้นที่อำเภอเชียงดาวและไหลลงมาท่วมพื้นที่ตัวเมืองเชียงใหม่ และพื้นที่การเกษตรเป็นบริเวณกว้าง และในปี พ.ศ.2548 ได้เกิดเหตุการณ์ฝนตกหนักทางตอนบนของลุ่มน้ำปิง และได้เกิดอุทกภัยในบริเวณภาคเหนือ โดยเฉพาะเกิดน้ำท่วมจังหวัดเชียงใหม่หลายระลอก ก่อให้เกิดความสูญเสียต่อทรัพย์สินของทางราชการ ภาคเอกชน และราษฎร สร้างความเสียหายต่อสภาพเศรษฐกิจ

บ้านห้วยแม่เกี๋ยงเป็นชุมชนมุขเซอแดง (ชนเผ่าลาหู่) อยู่ในพื้นที่โครงการพัฒนาเกษตรที่สูงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ห้วยแม่เกี๋ยง ตำบลเมืองนะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่ต้นน้ำซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของลุ่มน้ำแม่ปิง ในอดีตเมื่อประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกับป่า ยังชีพด้วยการอาศัยของป่า ผลิตผลจากป่าและข้าวไร่หมุนเวียน ต่อมาได้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อทำการเกษตร ทำไร่ข้าวโพด ถั่ว และข้าวไร่ ประกอบกับการเพิ่มขึ้นของประชากร ทำให้มีการขยายพื้นที่ออกไปเรื่อยๆ การบุกรุกและตัดไม้ทำลายป่าในพื้นที่บริเวณต้นน้ำลำธารในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก ราษฎรขาดความรู้และความเข้าใจในการอนุรักษ์ดินและน้ำ การจัดการที่ดินที่ไม่เหมาะสมหรือวิธีการใช้ที่ดินที่ไม่สอดคล้องกับศักยภาพของที่ดิน ซึ่งส่งผลกระทบต่อทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้แก่ การชะล้างพังทลายของหน้าดิน ดินสภาพเสื่อมโทรมหรือความอุดมสมบูรณ์ลดลง ซึ่งส่งผลกระทบต่อผลผลิตและการทำกิจกรรมทางการเกษตรอื่นๆ ควบคู่กันไปด้วย เช่น ความยากลำบากในการไถพรวน เนื่องจากสภาพหินโผล่ ข้องจำกัดของชนิดพืชที่ใช้เพาะปลูกพืช เนื่องจากหน้าดินตื้น เป็นต้น สภาพลำธารและแหล่งน้ำ มีสภาพขุ่นหรือการปนเปื้อนของตะกอนดินสูง และส่งผลให้เกิดการทับถมของตะกอนในลำน้ำ เป็นผลในลำน้ำมีสภาพตื้นเขินในบางช่วง ความสามารถในการกักเก็บน้ำของแหล่งน้ำและลำน้ำเริ่มลดลงโดยลำดับ

ผลจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่ค่อนข้างสูงในระยะที่ผ่านมา ทำให้การใช้ที่ดินของประเทศมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก การเพิ่มขึ้นของประชากรบ้านห้วยแม่เกี๋ยง การโยกย้ายถิ่นฐาน การอพยพ รวมถึงการขยายตัวของระบบสาธารณูปโภคในพื้นที่สูงของบ้านห้วยแม่เกี๋ยง ก่อให้เกิดความไม่ยั่งยืนของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การเปลี่ยนพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่เกษตรกรรม การทำการเกษตรอย่างเข้มข้น เป็นต้น ทรัพยากรเหล่านี้ถูกใช้อย่างสิ้นเปลืองเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน ก่อให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การเสื่อมโทรมของดินและน้ำ ผลกระทบต่อสุขภาพของมนุษย์ภายในชุมชนและพื้นที่อื่นๆ ที่ใช้ทรัพยากรร่วมกัน นอกจากนั้นระบบการเกษตรของชุมชนมีแนวโน้มเปลี่ยนจากการเกษตรแบบพอเพียงเป็นการเกษตรแบบพาณิชย์ทำให้ไปสู่ความไม่ยั่งยืนหลังจากการแผ้วถาง ใช้พื้นที่ดังกล่าว ปลูกข้าวโพดและข้าวไร่ ซึ่งมีผลกระทบต่อปริมาณน้ำในลำน้ำห้วยแม่เกี๋ยง อีกทั้งลำน้ำห้วยแม่เกี๋ยงเป็นลำน้ำสาขาย่อยของแม่น้ำปิง ทำให้มีผลต่อน้ำในแม่น้ำปิง การตัดไม้ทำลายป่า แผ้วถาง ทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลง ส่งผลถึงเรื่องของน้ำฝนและอุณหภูมิด้วย

หลังจากที่ได้เกิดปัญหานี้ โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ห้วยแม่เกี๋ยง ได้ร่วมแก้ปัญหาดังกล่าวจนถึงปัจจุบันนี้ โดยมีการพัฒนาและส่งเสริมเกี่ยวกับอาชีพ การปลูกพืช รวมถึงการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เหมาะสม เช่น การปลูกป่าเพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ในพื้นที่ การทำฝายกั้นน้ำ เพื่อให้น้ำใช้ตลอดทั้งปี

ที่ดินทำกินเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญที่สุดในกระบวนการผลิตทางการเกษตรในชุมชนบ้านห้วยแม่เกี๋ยง ดังนั้นการปรับปรุงระดับความเป็นอยู่ของชาวบ้าน จึงจำเป็นที่จะต้องพิจารณาถึงปัญหาการบริหารและจัดสรรทรัพยากรที่ดินเป็นอันดับแรก ปัญหาเกี่ยวกับที่ดินที่เกิดขึ้นในพื้นที่มีสาเหตุมาจากปัจจัยสำคัญๆ หลายประการสรุปได้ดังนี้

1. การเพิ่มขึ้นของประชากร สิ่งที่เป็นผลตามมามีคือ ความต้องการที่ทำกินและที่อยู่อาศัยก็เพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย จากจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น เมื่อถึงวัยทำงานจะมีทางออกอยู่ 3 ทางในการทำมาหากิน คือ ทำเกษตรกรรม ทำงานรับจ้าง ทำงานด้านบริการ หากไม่สามารถหาทางออกในการเลี้ยงชีพได้ก็เป็นผู้ที่ว่างงานไป สำหรับชาวบ้าน บ้านห้วยแม่เกี๋ยง

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 7 The 7th STOU National Research Conference

พื้นฐานเดิมประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ฉะนั้นทางเลือกแรกของประชากรส่วนใหญ่มักจะเลือกอาชีพเกษตรกรรม แต่ ก็ไม่อาจจะเป็นเกษตรกรได้ทั้งหมด เพราะจำกัดในเรื่องพื้นที่ทำกินมีจำกัด ดังนั้น ประชากรส่วนที่เหลือจากเกษตรจึงโยกย้ายไปทำงานรับจ้างซึ่งส่วนมากอยู่ในภาคอุตสาหกรรม และอีกส่วนหนึ่งก็หันไปทำงานด้านบริการ สำหรับงานรับจ้างและงานบริการนั้นใช้พื้นที่ในการทำงานน้อย แต่ภาคเกษตรกรรมมีความจำเป็นในการใช้พื้นที่เพื่อการเพาะปลูกค่อนข้างมาก ดังนั้น เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้น และส่วนหนึ่งก็เลือกประกอบอาชีพเกษตรกร พื้นที่ต้องการใช้การเพาะปลูกก็ต้องการเพิ่มมากขึ้น จึงเกิดการแสวงหาที่ทำกินใหม่ ซึ่งในอดีตที่ใคร่ร้างว่างเปล่าราษฎรก็สามารถเข้าไปบุกเบิกจับจองใช้เพาะปลูกได้อย่างอิสระ

2. ระดับการศึกษาราชราษฎรมีระดับการศึกษาต่ำ หรือมีอัตราคนไม่รู้หนังสือมาก นับว่าเป็นต้นเหตุของปัญหาใหญ่ๆ หลายประการ เช่น ก่อให้เกิดปัญหาอัตราการเกิดของประชากรสูง ปัญหาการขาดระเบียบวินัยและไม่เคารพกฎหมาย และปัญหาเรื่องการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และจากที่ประชาชนได้รับการศึกษาน้อยในประเทศกำลังพัฒนา ทำให้ประชาชนคิดว่าเมื่อทรัพยากรป่าไม้เป็นของรัฐ ก็ควรจะเป็นส่วนกลางของราษฎรทุกคน ฉะนั้นทุกคนจึงควรจะได้รับสิทธิในป่าซึ่งเป็นของรัฐนั้น ดังนั้นเมื่อราษฎร ต้องการที่ดินสำหรับการเพาะปลูก จึงบุกรุกเอาเนื้อที่ป่าไม้เป็นของตนเองโดยไม่คำนึงถึงกฎหมายแม้ว่าจะได้รับการเตือนแล้วก็ตาม หรือการศึกษาต่ำ ทำให้ไม่เข้าใจถึงความหมายจากการทำลายป่าที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร หรือภัยจากความแห้งแล้งเมื่อป่าถูกทำลาย

3. อาชีพของราษฎร ส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตร ราษฎรยังใช้วิธีการเพาะปลูกแบบดั้งเดิมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่ครั้ง โบราณ การเพิ่มผลผลิตให้สูงขึ้น ส่วนใหญ่จะกระทำโดยการขยายพื้นที่ให้มากขึ้น การขยายพื้นที่เพาะปลูกนิยมทำโดยการบุกร้างถางป่า เพราะราษฎรถือว่าป่าเป็นของสาธารณะและเป็นพื้นที่เพาะปลูกที่มีสภาพดินอุดมสมบูรณ์เหมาะกับการทำการเกษตร ป่าที่ถูกบุกร้างถางใหม่ ๆ พื้นดินยังไม่มีมีการปรับให้ราบเรียบจึงยังทำนาได้ไม่ดี ราษฎรมักจะเลือกปลูกพืชไร่

4. การเปลี่ยนแปลงสภาพการเกษตร การเปลี่ยนจากการทำการเกษตรในสภาพของการผลิตอย่างพออยู่พอกินเป็นการทำการเกษตรเพื่อการค้าขาย ได้ก่อให้เกิดปัญหาการผลิตทางเกษตรเพิ่มขึ้น เพราะรายได้ไม่เพียงพอกับความต้องการใช้จ่ายในครอบครัวเกษตรกร สภาพการณ์เช่นนี้เป็นต้นเหตุสำคัญที่ทำให้ภาวะหนี้สินของเกษตรกรทวีความรุนแรงขึ้น นอกจากนั้นการเสี่ยงภัยต่อการเปลี่ยนแปลงในภาวะธรรมชาติและระดับราคาก็เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งทำให้หนี้สินของเกษตรกรสูงมากยิ่งขึ้น

5. พื้นที่ทางไกล เนื่องจากเป็นพื้นที่ห่างไกล จึงทำให้การทำงานของเจ้าหน้าที่เข้าไปไม่ถึงทั่วถึง รวมทั้งเรื่องของการกำลังพลที่มีน้อยจึงไม่สามารถดูแลพื้นที่ได้เต็มประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์การวิจัย (และกรอบแนวคิดการวิจัย ถ้ามี)

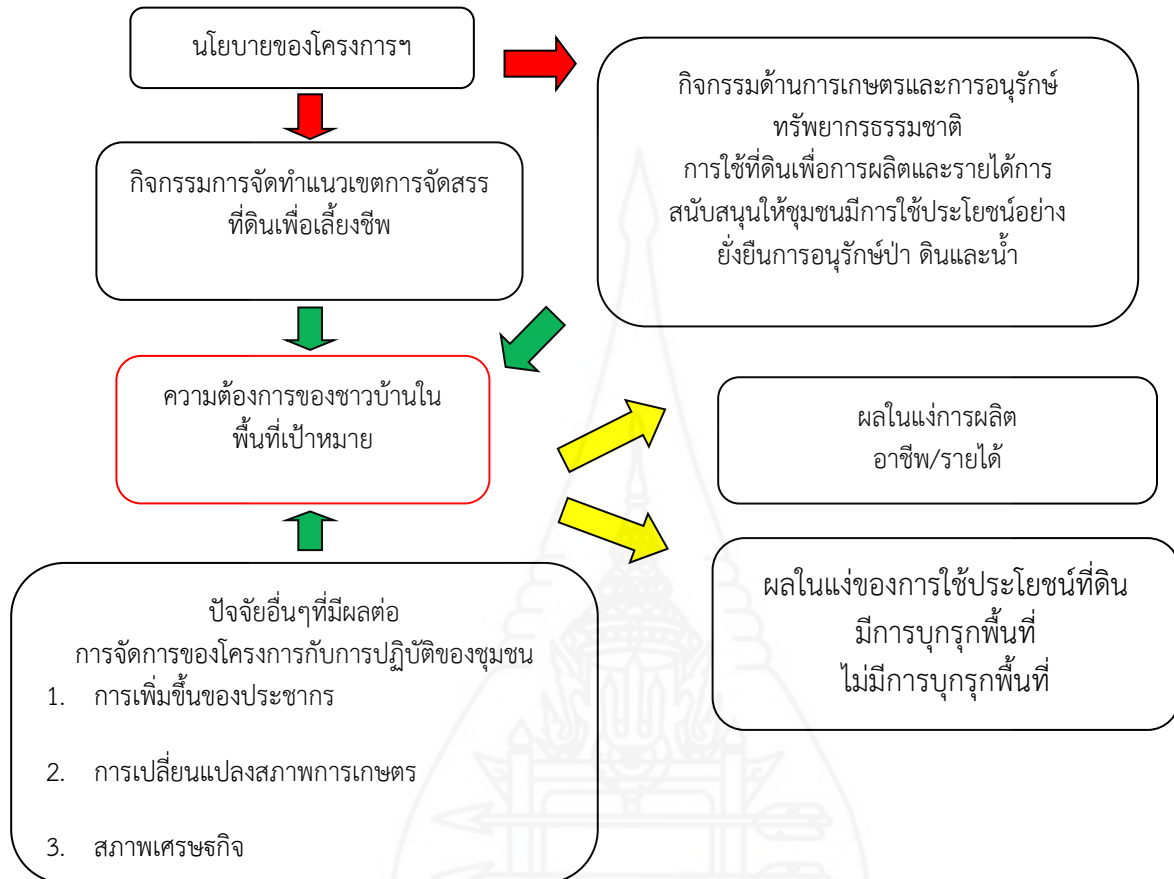
1. เพื่อศึกษาการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนบ้านห้วยแม่เกี้ยง ด้วยการจัดการพื้นที่ของโครงการสถานีฯ ห้วยแม่เกี้ยง
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์ในพื้นที่โครงการสถานีฯ ห้วยแม่เกี้ยง ในเชิงนิเวศและเศรษฐกิจ

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 7

The 7th STOU National Research Conference

กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การเตรียมข้อมูลพื้นที่ก่อนออกภาคสนาม ข้อมูลพื้นฐานต่างๆ ของพื้นที่ ได้แก่ การรวบรวมข้อมูลพื้นที่จากเอกสารงานของโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ห้วยแม่เกียง เพื่อทำความเข้าใจในบริบทโดยรวมของพื้นที่ รวมทั้งสืบค้นข้อมูลพื้นที่ที่เป็นต่อการวิจัย เช่น ข้อมูลประชากร อาชีพ โครงสร้างการจัดการชุมชน เศรษฐกิจ และจัดทำแผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน ขนาด 1:40,000 ปี พ.ศ. 2545 , พ.ศ.2553 และ พ.ศ.2556 ในแต่ละปีจะมีข้อมูลพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน

การสำรวจข้อมูลพื้นที่และทำการสอบถามข้อมูล การลงพื้นที่สร้างความเข้าใจกับคนในพื้นที่ พร้อมทั้งใช้แบบสอบถามเชิงลึกและการสัมภาษณ์จากผู้นำชุมชนและราษฎรที่อาศัยในพื้นที่เกินกว่า 10 ปี จำนวน 20 ราย เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาต่างๆ ผลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เช่น รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินก่อนการจัดตั้งโครงการฯ เปรียบเทียบกับหลังการจัดตั้งโครงการฯ การศึกษาเงื่อนไขทางกายภาพและชีวภาพประกอบด้วย

1. ลักษณะทางกายภาพ คือการศึกษาลักษณะโครงสร้างของพื้นที่ลุ่มน้ำ ลักษณะดิน สัดส่วนของพื้นที่ป่า ชุมชน แหล่งน้ำ ของแต่ละส่วนมีเท่าไร

2. ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน และระบบการผลิต ในการศึกษาระบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน ผู้วิจัยใช้แผนที่ ขนาด 1:40,000 ของปี พ.ศ. 2545 , พ.ศ.2553 และ พ.ศ.2556 มาเป็นแผนที่สำหรับการวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่ดิน ตลอดจนประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดิน พร้อมทั้งสัดส่วนในการถือครองที่ดินมีสัดส่วนเท่าไร

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 7 The 7th STOU National Research Conference

ผลการวิจัย

การจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนบ้านห้วยแม่เกียง ด้วยจัดการพื้นที่ของโครงการสถานีฯ ห้วยแม่เกียง

1. พื้นที่ป่า

ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2546 (ก่อนการจัดตั้งสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริห้วยแม่เกียง) พื้นที่ป่าส่วนใหญ่ถูกบุกรุกแผ้วถางเพื่อทำการเกษตรแบบไร่เลื่อนลอย พื้นที่ป่าต้นน้ำเป็นป่าเสื่อมโทรม โดยเนื้อที่ของโครงการสถานีห้วยแม่เกียง มีทั้งหมด 7,730 ไร่ ในขณะนั้นพื้นที่ถูกใช้เพื่อทำเกษตรกรรมมีทั้งหมด 493 ไร่ ทำให้เหลือพื้นที่ที่ยังคงสภาพเป็นป่าอยู่ทั้งหมด 7,237 ไร่ อีกทั้งปัญหาของเรื่องประชากรที่มีสูงมาก การจับจองและขยายพื้นที่ทำกิน จึงเป็นเหตุผลหลักของการบุกรุกแผ้วถาง ทำลายทรัพยากรป่าไม้จำนวนมาก ในช่วง ปี พ.ศ.2546-2553 หลังจากได้มีการจัดตั้งสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริห้วยแม่เกียงขึ้นมาแล้วนั้น ทางสถานีฯ ได้มีการสำรวจพื้นที่ แล้วให้ความรู้ในเรื่องของกฎหมายความเข้าใจในเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จึงจัดรูปแบบของพื้นที่เกษตรกรรมให้มาอยู่รวมกันรวมไปถึงการจัดรูปแบบชุมชนใหม่ พื้นที่ในชุมชนที่จัดใหม่อยู่รวมกันเนื้อที่ประมาณ 12 ไร่ ได้ขอคืนพื้นที่เกษตรกรรมบางส่วนในพื้นที่ป่าต้นน้ำ สามารถขอคืนพื้นที่ได้ทั้งหมด 139 ไร่ ทำให้มีพื้นที่ป่า 7,364 ไร่ และได้ทำการปลูกป่าฟื้นฟูระบบนิเวศต้นน้ำต่อไป ในช่วงปี พ.ศ. 2553- 2556 สถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริห้วยแม่เกียง ได้ทำการสำรวจพื้นที่ป่าพบว่า พื้นที่ป่ามีจำนวนลดลงจากการบุกรุกเพิ่มเติมบริเวณหัวไร่ปลายนา จำนวน 34 ไร่ ทำให้พื้นที่ป่าเหลืออยู่ 7,330 ไร่ สาเหตุนี้เกิดจากหลายปัจจัย อาทิเช่น สภาพพื้นที่ไม่เอื้ออำนวยได้แก่ สภาพพื้นที่มีความเสื่อมโทรมมากอีกทั้งอยู่ห่างไกลจากแหล่งน้ำ รวมไปถึงสภาพเศรษฐกิจที่มีการขยายตัวอย่างมาก ทำให้ต้องเพิ่มผลผลิต ผลที่ตามมาคือการทำลายทรัพยากรป่าไม้เพื่อขยายพื้นที่ทำกินต่อไป

2. พื้นที่เกษตรกรรม

ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2546 (ก่อนการจัดตั้งสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริห้วยแม่เกียง) เป็นช่วงที่มีความรุนแรงในการใช้พื้นที่มากที่สุด เนื่องจากราษฎรขาดความรู้ในการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างถูกต้อง มีการใช้สารเคมีจำนวนมากเพื่อเร่งผลผลิต อีกทั้งพื้นที่ส่วนใหญ่มีความลาดชันมาก ผลผลิตจึงได้น้อย การขยายตัวของประชากร ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ก่อให้เกิดการเปิดพื้นที่ใหม่ในพื้นที่ป่าต้นน้ำ จึงถูกแผ้วถางอย่างมากเพื่อทำเกษตรกรรม เป็นรูปแบบกระจัดกระจายทั่วไปหรือไร่เลื่อนลอย มีพื้นที่ที่ถูกทำเป็นแปลงเกษตรกรรมทั้งหมด 73 แปลง รวม 493 ไร่ ในช่วง ปี พ.ศ.2546-2553 หลังจากได้มีการจัดตั้งสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริห้วยแม่เกียงขึ้นมาแล้วนั้น ทางสถานีฯ ได้มีการจัดรูปแบบของพื้นที่เกษตรกรรมให้มาอยู่รวมกัน โดยได้ขอคืนพื้นที่เกษตรกรรมในพื้นที่ป่าต้นน้ำ เข้าไปส่งเสริมการปลูกพืชอื่นนอกเหนือจากพืชเชิงเดี่ยว การส่งเสริมการปลูกข้าวนาดำ เพื่อใช้บริโภคให้เพียงพอต่อปี ในครั้งนั้นมีการเจรจากับราษฎรร่วมกับผู้นำชุมชนเพื่อขอคืนพื้นที่บางส่วนซึ่งมีความลาดชันมากและเป็นพื้นที่ที่อยู่บริเวณป่าต้นน้ำ สามารถขอคืนพื้นที่ได้ 139 ไร่ และได้จัดสรรพื้นที่ทำเกษตรกรรมใหม่ โดยเหลือพื้นที่เกษตรกรรมทั้งหมด 354 ไร่ ในช่วง ปีพ.ศ. 2553- 2556 สถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริห้วยแม่เกียง ได้ทำการสำรวจพื้นที่เกษตรกรรมพบว่า พื้นที่ที่มีจำนวนลดลงจากการบุกรุกเพิ่มเติมบริเวณหัวไร่ปลายนา ทำให้มีพื้นที่เกษตรกรรมเพิ่มมากขึ้น จากการสำรวจพบว่า มีพื้นที่ทำกินที่บุกรุกเพิ่มจำนวน 13 แห่งรวมเนื้อที่ 34 ไร่

3. พื้นที่ชุมชนอาศัย

ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2546 (ก่อนการจัดตั้งสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริห้วยแม่เกียง) ชุมชนอยู่แบบกระจัดกระจาย ตามหัวไร่ปลายนา ยังไม่ได้รวมกลุ่มกันเป็นชุมชน ซึ่งจำนวนประชากรในขณะนั้นมีจำนวนมาก ไม่มีการควบคุมและมีแนวโน้มว่าจะมีการขยายตัวออกไปเรื่อยๆ หลังจากที่ได้มีการจัดตั้งสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริห้วยแม่เกียงขึ้น ได้มีการจัดระเบียบภายในชุมชนขึ้นใหม่ โดยให้ชุมชนอยู่กันเป็นกลุ่ม รวมเนื้อที่ประมาณ 12 ไร่ มีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาช่วยเหลือดูแลสอดส่อง ทั้งเรื่องสภาพความเป็นอยู่ สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานต่างๆ เรื่องของยาเสพติด รวมไปถึงการให้ความรู้เรื่องของการคุมกำเนิด ทำให้ราษฎรมีความรู้ความเข้าใจมากยิ่งขึ้น จากการสำรวจ ในปี พ.ศ.2556 พบว่าชุมชนยังมีขนาดเท่าเดิมไม่ได้มีการขยายเพิ่มแต่อย่างใด เนื่องจากประชากรบางส่วนได้ออกไปหางานทำข้างนอกชุมชน ถึงแม้ว่าจะมีการ

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 7
The 7th STOU National Research Conference

ออกไปหางานทำของราษฎรนั้นจะทำให้ประชากรลดลง แต่ในบางส่วนก็ได้มีการสร้างครอบครัวใหม่ซึ่งเป็นราษฎรต่างพื้นที่เข้ามาอาศัย แต่สัดส่วนการเพิ่มขึ้นและลดลง ยังอยู่ในเกณฑ์สมดุล

ตารางที่ 1 ตารางแสดงร้อยละของการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่โครงการฯ ห้วยแม่เกี๋ยง (ก่อน พ.ศ.2546 – 2556)

ประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดิน	ปี พ.ศ. 2545		ปี พ.ศ. 2553		ร้อยละการเปลี่ยนแปลงเมื่อเทียบกับปี พ.ศ. 2545	ปี พ.ศ. 2556		ร้อยละการเปลี่ยนแปลงเมื่อเทียบกับปี พ.ศ. 2553
	ไร่	ร้อยละ / พื้นที่ทั้งหมด	ไร่	ร้อยละ / พื้นที่ทั้งหมด		ไร่	ร้อยละ / พื้นที่ทั้งหมด	
ป่า	7237	93.62	7364	95.26	เพิ่มขึ้น 0.02	7330	94.82	ลดลง 0.004
นาข้าว	14	0.18	14	0.18	0.00	14	0.18	0.00
พืชไร่	479	6.19	314	4.06	ลดลง 34.44	338	4.37	เพิ่มขึ้น 7.1
ไม้ผล	0.00	0.00	26	0.33	เพิ่มขึ้น 100.00	36	0.46	เพิ่มขึ้น 27.77
ชุมชน	0.00	0.00	12	0.15	เพิ่มขึ้น 100.00	12	0.15	0.00
แหล่งน้ำ	0.05	0.01	0.05	0.01	0.00	0.05	0.01	0.00
รวม	7730	100.00	7730	100.00	0.00	7730	100.00	0.00

ส่วนที่ 2 ปัจจัยที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์ในพื้นที่โครงการสถานีฯ ห้วยแม่เกี๋ยง ในเชิงนิเวศและเศรษฐกิจ

1. ประชากร

ตารางที่ 2 ตารางแสดงจำนวนประชากรบ้านห้วยแม่เกี๋ยง (ก่อน พ.ศ.2546 – 2556)

รูปแบบประชากร	ช่วงเวลา				
	ก่อน พ.ศ. 2546	พ.ศ. 2553	การเพิ่มขึ้น/ลดลง	พ.ศ. 2556	การเพิ่มขึ้น/ลดลง
จำนวนครัวเรือน	20	23	เพิ่มขึ้นร้อยละ 13.04	27	เพิ่มขึ้นร้อยละ 14.81
ชาย	56 คน	65 คน	เพิ่มขึ้นร้อยละ 13.84	72 คน	เพิ่มขึ้นร้อยละ 9.72
หญิง	62 คน	71 คน	เพิ่มขึ้นร้อยละ 12.67	80 คน	เพิ่มขึ้นร้อยละ 11.25
รวม	118 คน	136 คน	เพิ่มขึ้นร้อยละ 13.23	152 คน	เพิ่มขึ้นร้อยละ 10.52

จากผลการศึกษาพบว่าก่อนปี พ.ศ. 2546 มีประชากรเพียง 118 คน ในปี พ.ศ. 2553 มีจำนวนประชากร 136 คน ประชากรมีอัตราเพิ่มขึ้นร้อยละ 13.23 และในปี พ.ศ. 2546 ประชากรเพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2553 ร้อยละ 10.52 การเพิ่มขึ้นของประชากรบ้านห้วยแม่เกี๋ยง มีผลตามมาคือ ความต้องการหาที่ทำกินและที่อยู่อาศัยก็เพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย จากจำนวนประชากรที่มีเพิ่มมากขึ้นนี้ เมื่อถึงวัยทำงานแล้วจะมีทางออกอยู่ 3 ทางในการทำมาหากิน คือ ทำเกษตรกรรม ทำงานรับจ้างทำงานด้านบริการ หากไม่สามารถหาทางออกในการเลี้ยงชีพได้ก็เป็นผู้ที่ว่างงานไป ซึ่งในชุมชนบ้านห้วยแม่เกี๋ยง มีจำนวนน้อยมากที่จะออกไปหางานรับจ้าง สำหรับชาวบ้านบ้านห้วยแม่เกี๋ยงพื้นฐานเดิมประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ฉะนั้นทางเลือกแรกของประชากรส่วนใหญ่มักจะเลือกอาชีพเกษตรกรรม แต่ก็ไม่สามารถจะเป็นเกษตรกรได้ทั้งหมด เพราะจำกัดในเรื่องพื้นที่ทำกินมีจำกัด ภาคเกษตรกรรมมีความจำเป็นในการใช้พื้นที่เพื่อการเพาะปลูกค่อนข้างมาก ดังนั้น เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้น และส่วนหนึ่งก็เลือกประกอบอาชีพเกษตรกรรม พื้นที่ต้องการใช้การเพาะปลูกก็ต้องการเพิ่มมากขึ้น จึงเกิดการแสวงหาที่ทำกินใหม่

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 7

The 7th STOU National Research Conference

2. การเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่การเกษตร

ราษฎรบ้านห้วยแม่เกียงส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตร ราษฎรยังใช้วิธีการเพาะปลูกแบบดั้งเดิมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่ครั้งโบราณ การเพิ่มผลผลิตให้สูงขึ้นมักจะกระทำโดยการขยายพื้นที่ให้มากขึ้น การขยายพื้นที่เพราะปลูกมักจะนิยมโดยการบุกร้างถางป่า เพราะเป็นพื้นที่เพาะปลูกที่มีสภาพดินอุดมสมบูรณ์เหมาะกับการทำการเกษตร ป่าที่ถูกบุกร้างถางใหม่ ๆ พื้นดินยังไม่มีสารปรับปรุงดินจึงยังทำนาได้ไม่ดี ราษฎรมักจะเลือกปลูกพืชไร่ การเปลี่ยนแปลงสภาพการเกษตร การเปลี่ยนจากการทำการเกษตรในสภาพของการผลิตอย่างพออยู่พอกินเป็นการทำการเกษตรเพื่อการค้าขาย ได้ก่อให้เกิดปัญหาการผลิตทางเกษตรเพิ่มขึ้น เพราะรายได้ไม่เพียงพอกับความต้องใช้จ่ายในครอบครัวเกษตรกร สภาพการณ์เช่นนี้เป็นต้นเหตุสำคัญที่ทำให้ภาวะหนี้สินของเกษตรกรทวีความรุนแรงขึ้น นอกจากนั้นการเสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงในภาวะธรรมชาติและระดับราคาก็เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งจะทำให้หนี้สินของเกษตรกรสูงมากยิ่งขึ้น

3. อาชีพและรายได้

ในเรื่องของรายได้ของราษฎรบ้านห้วยแม่เกียงนั้น จากการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์แล้ว พบว่าที่ทำกินต่อครัวเรือนและรายได้ต่อครัวเรือนนั้น เฉลี่ยแล้วเพียงพอต่อการดำรงชีพและการสร้างรายได้ของบ้านห้วยแม่เกียง การเก็บของป่านั้นสร้างรายได้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ราษฎรบ้านห้วยแม่เกียงใช้ประโยชน์จากการเก็บของป่าเพื่อดำรงชีพเป็นส่วนใหญ่ การสร้างรายได้จากสวนนี้จึงมีน้อยมาก แต่ในเรื่องของการสร้างรายได้จากอาชีพเสริมอื่นๆ ซึ่งได้มีหน่วยงานทางราชการเข้ามาส่งเสริมและให้ความรู้การสร้างอาชีพ การจัดการในเรื่องนี้ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจาก เมื่อผลิตสินค้าออกมาแล้ว ยังขาดตลาดการรองรับของสินค้าต่างๆ เหล่านี้ รวมไปถึงระยะทางการขนส่งที่ไกลมาก ทำให้เกิดความยากลำบากในเรื่องของการขนส่ง ไม่คุ้มทุนต่อการขนส่งและปัจจัยอื่นๆ ด้วย ทำให้ราษฎรไม่สามารถต่อยอดจากการเรียนรู้ได้ ทำให้ขาดรายได้ในส่วนนี้ไป

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลของการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินที่บ้านห้วยแม่เกียง จากการจัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริห้วยแม่เกียง

จากการที่สถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริห้วยแม่เกียง ได้เข้าไปส่งเสริมในเรื่องของการสร้างจิตสำนึกและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การส่งเสริมอาชีพ รวมไปถึงการให้ความรู้ในเรื่องของการทำเกษตรกรรมให้แก่ราษฎรแล้ว ราษฎรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร ปศุสัตว์ มีการศึกษาที่สูงขึ้น และได้รับการดูแลทางด้านสาธารณสุข ด้านสาธารณสุขโภชนาการขั้นพื้นฐานต่างๆ เช่น ถนน ประปาภูเขา ไฟฟ้า พลังงานแสงอาทิตย์ ระบบน้ำเพื่อการเกษตร ฯลฯ ป่าต้นน้ำลำธาร ได้รับการฟื้นฟูให้กลับคืนความสมบูรณ์ดังเดิม เป็นแหล่งต้นน้ำที่มีคุณภาพ แหล่งอาหารของชุมชนและเป็นส่วนหนึ่งในการลดภาวะโลกร้อน ราษฎรเข้าใจในการทำเกษตรมากขึ้น เช่น การทำนาขั้นบันได รวมถึงการปลูกพืชหลายชนิดในพื้นที่แปลงเดียวกัน เป็นต้น ซึ่งปัจจุบัน มีการทำเกษตรกรรมในพื้นที่ทั้งหมด 370 ไร่คือ ข้าวนาตา 17 ไร่ ข้าวไร่ 66 ไร่ ข้าวโพด 269 ไร่และถั่วลิสง 16 ไร่โดยในพื้นที่ 370 ไร่นี้ มีการควบคุมพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อป้องกันการบุกรุกพื้นที่เพิ่มเติม ทำให้ราษฎรมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. 2554 กลับพบปัญหาที่เกิดขึ้น คือมีพื้นที่บางส่วน ยังมีการถูกรุกคืบในพื้นที่เกษตรบางแปลง ซึ่งจากการสำรวจในปัจจุบัน (พ.ศ.2556) พบว่ามีพื้นที่ที่ถูกบุกรุกไปทั้งหมด 13 แปลงรวม 34 ไร่ ถึงแม้ว่าจะได้มีการจัดสรรที่ดินและให้การส่งเสริมต่างๆ แล้วก็ตาม ซึ่งอาจเกิดจากการที่สถานีฯ ไม่สามารถบริหารจัดการได้ครอบคลุม หรือทางสถานีฯ บริหารจัดการได้ดีแล้ว แต่มีปัจจัยภายนอกที่เข้ามาเกี่ยวข้องคือในเรื่องของประชากรที่เพิ่มมากขึ้นและความต้องการการใช้เงินที่มีมากขึ้นตามการขยายตัวของเศรษฐกิจในปัจจุบัน ส่งผลให้เกิดผลกระทบต่อบริเวณ เช่น ปริมาณน้ำทำในฤดูแล้งไม่เพียงพอ หรืออาจจะเป็นการชะล้างหน้าดินอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดน้ำป่าไหลหลากตามมา

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 7

The 7th STOU National Research Conference

1.1 ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2546 (ก่อนการจัดตั้งสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริห้วยแม่เกี๋ยง) พื้นที่ป่าส่วนใหญ่ถูกบุกรุกแผ้วถางเพื่อทำการเกษตรแบบไร่เลื่อนลอย พื้นที่ป่าต้นน้ำเป็นป่าเสื่อมโทรม โดยเนื้อที่ของโครงการสถานีห้วยแม่เกี๋ยงมีทั้งหมด 7,730 ไร่ ในขณะนั้นพื้นที่ถูกใช้เพื่อทำเกษตรกรรมมีทั้งหมด 493 ไร่ ทำให้เหลือพื้นที่ที่ยังคงสภาพเป็นป่าอยู่ทั้งหมด 7,237 ไร่ อีกทั้งปัญหาของเรื่องประชากรที่มีสูงมาก การจับจองและขยายพื้นที่ทำกิน จึงเป็นเหตุผลหลักของการบุกรุกแผ้วถาง ทำลายทรัพยากรป่าไม้จำนวนมาก รูปแบบการใช้พื้นที่เกษตรกรรม ราษฎรขาดความรู้ในการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างถูกต้อง มีการใช้สารเคมีจำนวนมากเพื่อเร่งผลผลิต อีกทั้งพื้นที่ส่วนใหญ่มีความลาดชันมาก ผลผลิตจึงได้น้อย การขยายตัวของประชากร ปัญหาต่างๆเหล่านี้ ก่อให้เกิดการเปิดพื้นที่ใหม่ในพื้นที่ป่าต้นน้ำ จึงถูกแผ้วถางอย่างมากเพื่อทำเกษตรกรรม เป็นรูปแบบกระจายกระจายทั่วไป

1.2 ในช่วง ปี พ.ศ.2546-2553 หลังจากได้มีการจัดตั้งสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริห้วยแม่เกี๋ยงขึ้นมาแล้วนั้น ทางสถานีได้มีการสำรวจพื้นที่ แล้วให้ความรู้ในเรื่องของกฎหมาย ความเข้าใจในเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จึงจัดรูปแบบของพื้นที่เกษตรกรรมให้มาอยู่รวมกันรวมไปถึงการจัดรูปแบบชุมชนใหม่ พื้นที่ในชุมชนที่จัดใหม่อยู่รวมกันเนื้อที่ประมาณ 12 ไร่ ได้ขอคืนพื้นที่เกษตรกรรมบางส่วนในพื้นที่ป่าต้นน้ำ สามารถขอคืนพื้นที่ได้ทั้งหมด 139 ไร่ ทำให้มีพื้นที่ป่า 7,364 ไร่ และได้ทำการปลูกป่าฟื้นฟูระบบนิเวศต้นน้ำต่อไป รูปแบบการใช้พื้นที่เกษตรกรรมมีการจัดรูปแบบของพื้นที่เกษตรกรรมให้มาอยู่รวมกัน โดยได้ขอคืนพื้นที่เกษตรกรรมในพื้นที่ป่าต้นน้ำ เข้าไปส่งเสริมการปลูกพืชอื่น ๆ นอกเหนือจากพืชเชิงเดี่ยว การส่งเสริมการปลูกข้าวนาดำ เพื่อใช้บริโภคให้เพียงพอต่อปี ในครั้งนั้นมีการเจรจากับราษฎรร่วมกับผู้นำชุมชน เพื่อขอคืนพื้นที่บางส่วนซึ่งมีความลาดชันมากและเป็นพื้นที่ที่อยู่บริเวณป่าต้นน้ำ สามารถขอคืนพื้นที่ได้ 139 ไร่ และได้จัดสรรพื้นที่ทำเกษตรกรรมใหม่ โดยเหลือพื้นที่เกษตรกรรมทั้งหมด 354 ไร่

1.3 ในช่วง ปีพ.ศ. 2553- 2556 สถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริห้วยแม่เกี๋ยง ได้ทำการสำรวจพื้นที่ป่าพบว่า พื้นที่ป่ามีจำนวนลดลงจากการบุกรุกเพิ่มเติมบริเวณหัวไร่ปลายนา จำนวน 34 ไร่ ทำให้พื้นที่ป่าเหลืออยู่ 7,330 ไร่ สาเหตุนี้เกิดจากหลายปัจจัย อาทิเช่น สภาพพื้นที่ไม่เอื้ออำนวยได้แก่ สภาพพื้นที่มีความเสื่อมโทรมมาก อีกทั้งอยู่ห่างไกลจากแหล่งน้ำ รวมไปถึงสภาพเศรษฐกิจที่มีการขยายตัวอย่างมาก ทำให้ต้องเพิ่มผลผลิต ผลที่ตามมาคือการทำลายทรัพยากรป่าไม้เพื่อขยายพื้นที่ทำกินต่อไป รูปแบบการใช้พื้นที่เกษตรกรรมสำรวจพื้นที่เกษตรกรรมพบว่า พื้นที่ที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นจากการบุกรุกเพิ่มเติมบริเวณหัวไร่ปลายนา ทำให้มีพื้นที่เกษตรกรรมเพิ่มมากขึ้น จากการสำรวจพบว่า มีพื้นที่ทำกินที่บุกรุกเพิ่มจำนวน 13 แห่ง รวมเนื้อที่ 34 ไร่

2. ปัจจัยที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์ในพื้นที่โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริห้วยแม่เกี๋ยง ในเชิงนิเวศและเศรษฐกิจของชุมชนในพื้นที่ของโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริห้วยแม่เกี๋ยง

2.1 ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2546 (ก่อนการจัดตั้งสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริห้วยแม่เกี๋ยง) ได้มีการสำรวจประชากรของชุมชนบ้านห้วยแม่เกี๋ยง เพื่อเป็นข้อมูลในการจัดการชุมชน ในขณะนั้นทั้งหมด 20 ครัวเรือนรวม 118 คน ก่อนการจัดตั้งโครงการชุมชนบ้านห้วยแม่เกี๋ยงอยู่กันแบบกระจายตามหัวไร่ปลายนา ยังไม่มีการรวมกันเป็นชุมชน ยากต่อการควบคุมและจัดการ รายได้และเศรษฐกิจเป็นรายได้จากการทำภาคการเกษตรทั้งหมด มีรูปแบบทำเป็นไร่เลื่อนลอย แต่เนื่องด้วยพื้นที่ขาดศักยภาพ สภาพดินเสื่อมโทรมมากเนื่องจากเป็นพื้นที่สูงชันทำให้สูญเสียหน้าดิน หากเปรียบเทียบกับพื้นที่ทำกินแล้ว รายได้ต่อไร่จะต้องได้มากกว่า ชุมชนบ้านห้วยแม่เกี๋ยงจึงหันไปใช้สารเคมี ซึ่งเป็นการเพิ่มต้นทุนในการผลิตยิ่งขึ้น ทำให้ได้รายได้จากภาคการเกษตรได้ไม่เต็มที่ควร

2.2 ในช่วง ปี พ.ศ.2546-2553 หลังจากได้มีการจัดตั้งสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริห้วยแม่เกี๋ยงขึ้น ได้มีการจัดสรรพื้นที่ชุมชนใหม่ให้กับชุมชนบ้านห้วยแม่เกี๋ยงโดยจัดสรรเนื้อที่ทั้งหมด 12 ไร่ ในขณะนั้นได้มีการสำรวจในช่วงปี 2546-2553 พบว่าประชากรมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น จากเดิมมี 20 ครัวเรือน เป็น 23 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 13.4 จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นจาก 118 เป็น 136 คน เพิ่มขึ้นร้อยละ 13.2 3 จากการสำรวจนี้แสดงให้เห็นว่า ประชากรบ้านห้วยแม่เกี๋ยงมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น รายได้และเศรษฐกิจหลังจากที่ได้จัดตั้งโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริห้วยแม่เกี๋ยงแล้ว มีการจัดสรรเรื่องที่ดินทำกินใหม่ มีการขอคืนพื้นที่ที่อยู่บริเวณต้นน้ำทั้งหมด เพื่อให้พื้นที่ปลูกกลับเป็นป่าต้นน้ำ

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 7 The 7th STOU National Research Conference

ดั้งเดิม ทำให้พื้นที่เกษตรกรรมของราษฎรลดลง โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ห้วยแม่เกี๋ยง จึงเข้ามาสนับสนุนด้านต่างๆ เพื่อทดแทน การใช้ประโยชน์ที่ดินก็เป็นระบบมากขึ้น มีการทำเกษตรหลากหลายรูปแบบ มีการปลูกข้าวนาดำ ในพื้นที่ลุ่ม ทำให้มีข้าวกินตลอดทั้งปี หากไม่เพียงพอก็ได้มีการส่งเสริมการปลูกข้าวไร่ ผสมกับพืชอื่นๆ เพื่อให้เพียงพอต่อการสร้างรายได้อีกด้วย มีการปลูกพืชอื่นๆ เช่น ถั่วลิสง ถั่วแดง เป็นต้น ยังได้มีการจ้างงานในโครงการ เพื่อราษฎรได้เรียนรู้การทำเกษตรแบบผสมผสาน ในหลากหลายรูปแบบ อีกทั้งยังเป็นรายได้เสริมนอกจากภาคการเกษตร เพื่อทดแทนสำหรับราษฎรที่มีพื้นที่การทำเกษตรกรรมที่ทำเกษตรกรรมได้เพียงปีละ 1 ครั้งอีกด้วย จากตารางที่ 3.8 นั้น แสดงให้เห็นว่า ในปี พ.ศ. 2553 ราษฎรมีรายได้เฉลี่ยเพิ่มมากขึ้นจากแต่ก่อน ทำให้ราษฎรสามารถดำรงชีพได้

2.3 ในช่วง ปีพ.ศ. 2553- 2556 โครงการฯ ได้มีการทำการสำรวจเพื่อเก็บข้อมูลประชากร พบว่าจำนวนครัวเรือนเพิ่มขึ้นจาก 23 เป็น 27 เพิ่มขึ้นร้อยละ 14.81 จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นจาก 136 คนเป็น 152 คน เพิ่มขึ้นร้อยละ 10.52 จากการสำรวจนี้แสดงให้เห็นว่ามีมากขึ้น ประชากรส่วนใหญ่ เป็นประชากรที่อพยพมาจากข้างนอก เป็นญาติจากต่างถิ่น รวมถึงการสร้างครอบครัวใหม่ แล้วออกไปสร้างครอบครัวใหม่ ทำให้ประชากรของบ้านห้วยแม่เกี๋ยงเพิ่มสูงขึ้น มีแนวโน้มมากยิ่งขึ้น ในลักษณะเช่นนี้ หากไม่มีการควบคุมประชากร ในอนาคต หากประชากรเพิ่มขึ้นสูงกว่าเดิม ก็จะส่งผลต่อการ ดำรงชีวิต ทั้งในเรื่องของรายได้และอาหารที่จะต้องมีความต้องการสูงเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย รายได้และเศรษฐกิจรายได้ส่วนใหญ่ยังคงได้มาจากภาคการเกษตรและการจ้างงานในโครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ห้วยแม่เกี๋ยง โดยเฉลี่ยแล้ว ราษฎรมีรายได้มากขึ้นตามสภาวะเศรษฐกิจที่มีการขยายตัวมากขึ้น แต่ราษฎรบางคนก็ได้เปลี่ยนวิถีชีวิตในการสร้างรายได้ไป มีการเปลี่ยนแปลงอาชีพ เช่นมีการค้าขายภายในชุมชน ทำให้พื้นที่เกษตรถูกเปลี่ยนรูปแบบเป็นการปลูกไม้ยืนต้นมากขึ้น รายได้หลักจึงมาจากการค้าขายมากกว่ามาจากการเกษตร แต่ในการเก็บข้อมูลพบว่า มีบางครัวเรือนที่ยังทำเกษตรรูปแบบเดิมแต่มีรายได้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งพบว่าครัวเรือนดังกล่าวได้มีการบุกเบิกพื้นที่เพิ่มเติม จึงทำให้ได้ผลผลิตมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กรมป่าไม้. (2543). “ระบบนิเวศป่าต้นน้ำและผลกระทบ”. เอกสารหมายเลข 12. ใน วิกฤติป่า

ต้นน้ำภาคเหนือ มีทางออกโดยสันติวิธีหรือไม่? กรณีศึกษาลุ่มน้ำจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่. เอกสารประกอบการบรรยายสัมมนาวิชาการ 26 -28 เมษายน 2543 โรงแรม Amity Green Hills จังหวัดเชียงใหม่.

สุกาญจน์ รัตนเลิศนุสรณ์. (2550). หลักการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบยั่งยืน . กรุงเทพฯ: สมาคมส่งเสริม เทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น).